

PIRLS TADQIQOTI ORQALI O'QUVCHILARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti 3-kurs talabasi Abrayeva Mehrangiz Bekmurza qizi

Annotatsiya: Maqolada jamiyatimizda kitobxonlik masalasiga bo'lgan yondoshuv va boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda PIRLS tadqiqotining o'рни haqida fikr bildirilgan.

Tayanch so'zlar: PIRLS, xalqaro, tadqiqot, kitob, baholash, boshlang'ich ta'lim, sifat, topshiriq.

Kitob – insonning yaqin do'sti, suhbatdoshi, sirdoshi. U kishining dunyoqarashi, so'z boyligini oshiradi. Amerikalik olim, yozuvchi Nil Geyman olib borgan tadqiqot natijasi shuni ko'rsatdiki, kitob mutolaa qilmaydigan bolalar kelajakda bezori bo'lib ulg'ayishi ehtimoli yuqori ekan. Shu bilan birga, kitob o'qish odamlarni empatiyaga – faqat o'z xohish-istaklari va manfaatlarini o'ylashdan voz kechib, umumiy maqsad yo'lida birlashishga undaydi.

Kitobxonlik - bu insonning o'z ustida ishlashi, faoliyatini ma'lum yo'nalishga burib yuborish, ongida ma'lum tuyg'ularni, e'tiqod va dunyoqarashni hosil qilish, uni o'ylashga, hayotda qanday yashashga o'rgatish, fikr yuritish, yozuvchining insonparvarlik, axloqiy, estetik, badiiy, fuqarolik nuqtai nazarini bilib olish, uning ma'naviy o'gitlarini ilg'ab olish va bular asosida o'z hayot yo'li dasturini belgilash, yozuvchi bilan munozaraga kirishish, har bir o'qigan kitobidan yangilik topish, ma'naviy dunyosini boyitishdan iboratdir.

Jamiyatimizda kitobxonlik masalasiga yondoshuv turli davrlarda turlicha bo'lgan. Har bir davrning o'z ehtiyojidan kelib chiqib, kitobxonlik darajasi belgilangan. Binobarin, har qanday davlatning kuch-qudrati o'z fuqarolarining ongliligi bilan belgilanar ekan, bunda albatta kitobxonlik masalasiga alohida e'tibor berilgan. Bugungi kunda “Mutolaa madaniyati”, “Kitobxonlik madaniyati”, “O'qish madaniyati” kabi atamalar bilan qo'llanilib kelayotgan ijtimoiy hodisalar axborot olish madaniyatining tarkibiy qismlaridir.

“Mutolaa” soʻzi arabcha “oʻqish” degan maʼnoga ega boʻlsa-da, bugungi kunda u kitob oʻqishdan koʻra kengroq tushunchani anglatmoqda.

Oʻqish – axborot olish madaniyati boʻlib, badiiy adabiyotni toʻgʻri tushunish, undan estetik zavq olish, shuningdek, ilmiy adabiyotlar, barcha turdagi resurslar bilan ishlash, maʼlumot-bibliografiya va barcha turdagi axborot materiallaridan oʻzini qiziqtirgan maʼlumotlarni qidirib topish, cheksiz axborot oqimlari orasidan kerakli, muhim boʻlgan maʼlumotlarni ola bilish, oʻz kasbiy malakalarini oshirishda foydalanish, axborot-kutubxona muassasasidan toʻgʻri foydalanish yoʻllarini oʻrganish ham axborot olish madaniyati tushunchasi doirasiga kiradi.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning bir qancha usullari, yoʻllari mavjud boʻlib, shu kunlarda Oʻzbekiston yoshlari, boshlangʻich sinf oʻquvchilari ilk bor qatnashayotgan PIRLS tadqiqotining oʻrni beqiyosdir.

PIRLS - (*inglizcha –Progressin International Reading Literacy Study*) matnni oʻqish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot boʻlib, maqsadi turli xil taʼlim tizimidan iborat boʻlgan davlatlardagi boshlangʻich sinf oʻquvchilarining matnni oʻqish va qabul qilish boʻyicha tayyorgarligi hamda oʻquvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab boʻluvchi taʼlim tizimidagi oʻziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Albatta bunday tadqiqot xalq taʼlimi sohasidagi mutaxassislar, olimlar, metodistlar, oʻqituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga ega.

PIRLS dunyoning turli mamlakatlari boshlangʻich sinf oʻquvchilarining matnni tushunish darajasini taqqoslash, shuningdek, milliy taʼlim tizimlarining oʻqish savodxonligi oʻrtasidagi tafovutlarni aniqlaydi.

Tadqiqotning xalqaro lugʻatiga koʻra, “oʻqish savodxonligi” - oʻquvchining matn shaklida berilgan maʼlumotlarni tushuna olish va ularga reaksiya bera olish koʻnikmasi, oʻqigan maʼlumotlaridan hayoti davomida toʻgʻri foydalana olishi, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqatidir.

PIRLSda o'qish savodxonligining asosi matnlar bilan to'liq ishlash uchun zarur bo'lgan o'qish qobiliyatlarini shakllantirish hisoblanadi. Bu o'quvchi tomonidan kerakli ma'lumotlarni topish va tarqatish, matnning ma'lum qismi bo'yicha xulosalar chiqarish, asosiy belgilarning harakatlarini sharhlash, matn namunalari va matn tuzilishini dastlabki tahlil qilish bilan tasdiqlash kabilardir.

PIRLS tadqiqotida o'quvchilarga ikki turdagi matn taqdim etiladi, badiiy matn va axborotli matn. Shuning uchun o'quvchilar bilimi quyidagi ikki mezon asosida baholanadi:

1. Adabiy kitobxonlik malakasini egallash maqsadida o'qish.
2. Axborotni o'zlashtirish va foydalanish maqsadida o'qish.

Adabiy kitobxonlik malakasini egallash maqsadidagi o'qish uchun quyidagi mahorat tavsiflari belgilangan:

- matnning muayyan qismlarini ajratib ko'rsatish va ulardan oddiy xulosalarni ifodalashda foydalanish;
- voqealar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni ko'rsatish;
- matnning umumiy g'oyasini aniqlash;
- matn tarkibining elementlarini ochib berish;
- qahramonlar xatti-harakatiga izoh berish;
- asar qahramonlarining xatti-harakatlari va his-tuyg'ularini taqqoslash va qiyoslash;
- matnda qo'llangan til vositalarining xususiyatlari ustida birlamchi tahlil o'tkazish;
- matnning asosiy g'oyasini tushunish, yashiringan axborotlarni aniqlash va umumlashtirish;
- matndagi savollarga qahramonlarni asosiy tavsiflari, ularning intilishlari va his-tuyg'ularini izohlash orqali javob berish;
- matndan misollar keltirgan holda, javoblarni asoslash.

Axborotni o'zlashtirish va foydalanish maqsadidagi o'qish uchun quyidagi mahorat tavsiflari belgilangan:

- matnda keltirilgan dalillarni aniqlash va tasvirlash;
- kerakli axborotni o'zida mujassamlashtirgan gapni ajratish;
- xulosalarni izohlash uchun olingan axborotdan foydalanish;
- matnda yaqqol taqdim etilgan axborotga muvofiq xulosa chiqarish;
- matnning turli qismlarini tahlil qilish va kerakli axborotni ajratish;
- matnda yashirin berilgan axborotni aniqlash;
- matndagi alohida gaplar o'rtasidagi mazmuniy aloqalar asosida xulosalarni ifodalash;
- matn mazmunini izohlab berish;
- turli tipdagi matnlardan foydalanish va alohida tavsiflarni belgilash;
- matnning turli qismlaridagi murakkab ma'lumotlarni anglash va asoslash;
- matndagi ma'lumotlarni tushunish uchun aniq va noaniq elementlarni baholash va ahamiyatini tushuntirish;
- matnlar, xaritalar, illuustrasiyalar,diagrammalar va rasmlar kiritilgan materiallar asosida turli matnlardagi ma'lumotlarni umumlashtirish.

PIRLS tadqiqotida belgilangan mahorat tavsiflaridan ko'rinib turibdiki, o'quvchilar matnni nafaqat tushunishadi balki, matnda berilgan ma'lumotlarni tushuna olish va ularga o'zining shaxsiy munosabatini bildirga olish ko'nikmasi, olgan ma'lumotlaridan hayoti davomida to'g'ri foydalana olishi, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqati ham shakllanib, rivojlanib boradi.

Kitobxonlik – bu insonning o'z ustida ishlashi, faoliyatini ma'lum yo'nalishga burib yuborishi, ongida ma'lum tuyg'ularni, e'tiqod va dunyoqarashni hosil qilish, uni o'ylashga, hayotda qanday yashashga o'rgatish, fikr yuritish, yozuvchining insonparvarlik, axloqiy, estetik, badiiy, fuqarolik nuqtai nazarini bilib olish, uning ma'naviy o'gitlarini ilg'ab olish va bular asosida o'z hayot yo'li dasturini belgilash, yozuvchi bilan munozaraga kirishish, har bir o'qigan kitobidan yangilik topish, ma'naviy dunyosini boyitishdan iborat ekan, bu borada PIRLS va uning matnlari uchun tuzilgan topshiriqlari, belgilangan mahorat tavsiflari

o'qituvchiga o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda yaqindan yordam beradi.

Haqiqatan ham kitobxonlik insonni barkamollikka yo'llasa, kitob o'qimaslik johillikka, ma'rifatsizlikka olib kelib, natijada bolada ma'naviy qashshoqlik yuzaga keladi. Maktabda, bolalar bog'chasida, oilada muhim vazifa, bu kitobxonlikni inson hayotida zaruriyatga aylantirishdan iboratdir. Agar kitobxonlik zaruriyatga aylanmasa, oilada ham, maktabda ham unga mehr-muhabbat, e'tibor kuchaytirilmasa farzandni kitobga bo'lgan munosabatini o'zgartirish mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabr kuni qabul qilgan *“Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida”*gi 997-sonli qarori.
2. Баранова В.Ю., Ковалева Г.С., Кузнецова М.И., Цукерман Г.А., Нурминская Н.В. ОСНОВНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ «Изучение качества чтения и понимания текста» -Москва, 2007, 3-4 ст.
3. M.Mirqosimova. O'quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari. –Toshkent. “Fan” . 2006.